
Verklarende Afrikaanse Woordeboek⁸ as spieël van normverplasing

Adelia Carstens, *Universiteit van Pretoria,
Pretoria, Suid-Afrika*

Abstract: *Verklarende Afrikaanse Woordeboek⁸ as a Reflector of Norm Replacement.* Norm replacement is seen as a process whereby a norm or a set of norms are gradually replaced by another norm or set of norms. Over a period — even a decade — norm shifts of diverse types occur and are manifested in scientific, social and linguistic behaviour. The standard synchronic dictionaries of a language should reflect norm replacements, especially if these replacements have been lexicalised. *VAW⁸* is reviewed with special regard to its reflection of ideological norm replacement, metalexical norm replacement and prescriptive norm replacement. The compilers are praised for their sensitive treatment of ideologically sensitive lexical items, i.a. by removing offensive racist terms and by sensitively redefining lemmas pertaining to certain race groups. They are also lauded for relaxing prescriptiveness regarding English loan words and Afrikaans colloquialisms. *VAW⁸* is however criticised for its disregard of important metalexical developments of the past decade. It is argued that the implementation of theoretical insights could have contributed towards improved systematicity and user-friendliness as well as towards quicker information retrieval.

Keywords: COLLEGE DICTIONARY, COLLOCATION, DEFINITION, ENCYCLOPEDIA, FOLK TAXONOMY, IDEOLOGY, LABEL, LEXICOGRAPHIC THEORY, MULTILEXICAL LEMMA, NORM CHANGE, NORM REPLACEMENT, NORM SHIFT, PRESCRIPTIVENESS, RACISM, SEMANTIC SHIFT, SEXISM, SPECIFICITY, STANDARD DESCRIPTIVE DICTIONARY, SUBLEXICAL LEMMA, VERKLARENDE AFRIKAANSE WOORDEBOEK

Opsomming: Normverplasing word beskou as 'n proses waartydens 'n norm of 'n stel norme geleidelik vervang word deur 'n ander norm of stel norme. Oor 'n bepaalde tydperk — selfs 'n dekade — vind diverse tipes normverplasings in 'n taalgemeenskap plaas. Hierdie verskuiwings word dikwels gereflekteer in wetenskapsbeskouing, sosiale gedrag en taalgebruik. Die standaard sinchroniese woordeboeke van 'n taal behoort normverplasings te weerspieël, veral indien laasgenoemde geleksikalisering is in die betrokke taal. In hierdie resensie word *VAW⁸* veral beoordeel m.b.t. die mate waarin ideologiese, metaleksikografiese en preskriptiewe normverplasings weerspieël word. Lof word uitgespreek vir die wyse waarop die woordeboek rekenskap gee van belangrike sosiale veranderinge, o.a. deur skraping van neerhalende en beledigende rassistiese lemmas en sensitiewe herdefiniëring van lemmas wat na bepaalde rasgroepe verwys. *VAW⁸* word ook geprys vir sensuurverslapping ten opsigte van Engelse leenwoorde en informele taalgebruik. Kritiek word egter uitgespreek teenoor die woordeboek se versuim om belangrike metaleksikografiese ontwikkelings van die afgelope dekade te weerspieël. Na die resensie se mening sou die

implementering van teoretiese insigte kon bydra tot verhoogde sistematiek en gebruikersvriendelikheid asook tot vinniger inligtingontsluiting.

Sleutelwoorde: DEFINIENS, ENSIKLOPEDIES, ETIKET, HANDWOORDEBOEK, IDEOLOGIE, KOLLOKASIE, METALEKSIKOGRAFIE, MULTILEKSIKALE LEMMA, NORMVERANDERING, NORMVERPLASING, NORMVERSKUWING, PRESKRIPTIWITEIT, RASSISME, SEKSISME, SEMANTIESE VERSKUIWING, SPESIFISITEIT, STANDAARDWOORDEBOEK, SUBLEKSIKALE LEMMA, VERKLARENDE AFRIKAANSE WOORDEBOEK, VOLKSNAAM

1. Die woordeboekgenerasie van negentig

Die agste uitgawe van *Verklarende Afrikaanse Woordeboek* (VAW⁸) kan as 'n belangrike publikasie in die woordeboekgeskiedenis van Afrikaans beskou word. Dit tree op die voorgrond as die herout van 'n nuwe generasie Afrikaanse handwoordeboeke — die generasie van negentig.

Hierdie generasie kom voor meer as een uitdaging te staan: **eerstens** moet dit tred hou met die ingrypende sosiaal-pragmatiese en politieke veranderinge wat in Suid-Afrika plaasgevind het gedurende die afgelope dekade, en met die gepaardgaande neerslag wat dit in die Afrikaanse taalgebruik gevind het. **Tweedens** is die negentigers die eerste woordeboekgenerasie wat volg op die bloeitydperk van die leksikografie — die sogenaamde "Goue Eeu van die leksikografie" (Gouws 1989: 24). Die generasie van negentig het 'n unieke geleentheid om hierdie winste van die metaleksikografie tot voordeel van die gebruiker te implementeer. **Derdens** het daar ook belangrike veranderings rondom preskriptiewe (eksterne) normering plaasgevind wat implikasies vir die leksikografie het. Die verskyning van die agste uitgawe van die *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* in 1991 het meegebring dat die samestellers van nuwe woordeboeke die gewysigde spelreëls moet interpreteer om vir die gebruiker die korrekte antwoorde op ortografiese soekvrae te bied. Hierbenewens het die meer verdraagsame houding jeens leenwoorde en informele taalgebruik leksikografiese sensuurverslapping genoodsaak.

Om VAW⁸ as negentigerwoordeboek te kan beoordeel, is dit egter eers nodig om die begrip 'normverplasing' kortliks te omskryf en die implikasies wat bogemelde tipes normverplasing vir handwoordeboeke het, uit te spel.

2. Die begrip 'normverplasing'

Volgens Bartsch (1982: 61) is een van die primêre funksies van norme om sosiaal-relevante aktiwiteite en handelinge in 'n gemeenskap — ook in 'n taalgemeenskap — te definieer. In beginsel is norme konserwatief en individueel raak maklik verkleef daaraan omdat hulle andersins moontlik gedisorienteer mag raak en hulle vermoëns mag verloor om sosiaal relevant op te tree.

Volgens Bartsch (1981: 89) kan **normverandering** egter onder bepaalde omstandighede plaasvind:

- **Norme kan kreatief geskend word ter handhawing van die hoogste kommunikasienorm, nl. onderlinge verstaanbaarheid.**
Taalkundige norme op fonologiese morfologiese, semantiese, sintaktiese, pragmatiese en ortografiese vlak kan dus verskuiwings ondergaan ter wille van handhawing van die hoogste kommunikasienorm.
- **Norme kan wysigings ondergaan indien nuwe wetenskaplike insigte en tegnieke ontwikkel word.**
Ontwikkelinge in die taalteorie en die metaleksikografie kan veranderinge in woordeboeke noodsaak, o.a. met die doel om groter sistematiek te bewerkstellig of om maksimale inligtingontsluiting vir die gebruiker te fasiliteer.
- **Indien daar 'n nuwe sosiale orde of nuwe sosiale betrekkinge in 'n gemeenskap tot stand kom, mag normwysiging noodsaaklik wees.**
Die verskansing van groepregte deur streng normering lei dikwels tot eksklusiwiteit en soms ook tot etnosentrisme. Wanneer hierdie verknoegtheid aan bepaalde norme egter die voortbestaan van 'n taal in gevaar stel of wanneer 'n nuwe politieke bestel verandering afdwing, moet dit noodwendig tot ideologiese normveranderinge lei.

Hoewel Bartsch se beskouings in verband met norme ondersteun word, word Van Rensburg (1994: 172) se term **normverplasing** bo Bartsch (1981; 1982) se term **normverandering** verkies. Die motivering vir hierdie voorkeur is dat norme self nie "verander" nie, maar wel die persepsies van sprekers oor die geldigheid van norme. Verder word 'n stel ou norme nie eensklaps deur 'n stel nuwe norme vervang word nie. Die ou norme bly gewoonlik vir 'n tyd lank naas die nuwes voortbestaan en word eers met verloop van tyd volkome verdryf deur die nuwe norme.

Aangesien woordeboeke die taalwerklikheid getrou moet weerspieël, moet hulle ook die normverplasing weerspieël wat in 'n gemeenskap aan die plaasvind is. Een van die probleme wat sentraal staan in die leksikografiese reflektoring van normverplasing is die feit dat 'n mens met prosesse en nie met gebeurtenisse te doen het nie. Vasstelling van die norm op 'n gegewe tyd-stip is dus dikwels problematies, behalwe miskien in die geval van preskriptiewe normering — soos *spellingbereëling* — wat gekoppel kan word aan 'n vaste datum en 'n gesaghebbende publikasie. Die leksikograaf is gewoonlik aangewese op sy / haar interpretasie van taalgebruiksdata wat in terme van frekwensie en spreiding as verteenwoordigend beskou kan word.

Vervolgens word aandag geskenk aan drie tipes normverplasinge wat gedurende die afgelope dekade duidelik op die voorgrond getree het en belangrike implikasies vir die Afrikaanse leksikografie het.

3. Die aard en implikasies van normverplasings

3.1 Ideologiese normverplasings

Gedurende geen ander era in die geskiedenis van Afrikaans het daar soveel verskuiwings plaasgevind in die sosiale en ideologiese persepsies van sprekers as juis gedurende die tagtiger- en vroeë negentigerjare nie. Veral binne die geleedere van taalbeplanners en variasietaalkundiges, maar ook in die breë gemeenskap het daar 'n toenemende gesindheid van verdraagsaamheid begin posvat — 'n gesindheid van "akkommoderend" te wees t.o.v. sprekers met ander ideologiese inklinasies en normsisteme as dié van die sogenaamde establishment. Van Rensburg (1992: 183) sê tereg:

"Die inwoners van Suid-Afrika beleef tans 'n tydperk van intensiewe sosiale verandering. Daaruit volg noodwendig 'n nuwe begrip en nuwe denke oor sosiale strukture."

Van Rensburg (*ibid*) wys verder daarop dat sosiale normverskuiwings dikwels gepaard gaan met taalnormverskuiwings.

Eerstens sou daar dus met reg verwag kon word dat die woordeboeke van die postapartheidsera 'n postapartheidsideologie weerspieël. Dit hou o.a. in dat woordeboeksaamstellers en -redakteurs sensitieweit aan die dag sou moes lê om nie bepaalde gebruikersgroepe doelbewus te bevoordeel of te benadeel nie en om leksikografiese eensydigheid — dit wil sê stereotipering en diskriminasie in die vorm van seksisme, rassisme, elitisme en politieke-ideologiese eensydigheid — te vermy.

Tweedens sou verwag kon word dat woordeboeke eksplisiet van taalnormverskuiwings wat reeds plaasgevind het, of in 'n oorgangsituasie verkeer, moet rekenskap gee. Wisselvorme uit ander variëteite as Standaardafrikaans, wat reeds in die taalgebruik van standaardtaalsprekers ingedring het, moet bv. opgeneem word. 'n Kompliserende faktor is natuurlik dat preskriptiewe normering demokratiseringsprosesse aan bande kan lê.

3.2 Metaleksikografiese normverplasings

Soos hierbo gemeld, staan die tagtigerjare bekend as die "Goue Eeu van die Leksikografie" (Gouws 1989: 24). Die leksikografie het op sowel nasionale as internasionale gebied gedurende dié dekade 'n ongekende oplewing ondervind en in 'n hoë mate is daarin geslaag om die kloof tussen taalwetenskap, metaleksikografie en taalgebruik te oorbrug. Vir Afrikaans het die teoretiese leksikografie in 1989 'n hoogtepunt bereik met *Leksikografie*, die epogmakende werk van R.H. Gouws. 'n Mens sou kon beweer dat hierdie werk vir die Suid-Afrikaanse leksikografie beteken wat Zgusta se *Manual of Lexicography* in 1971 vir die Euro-

pese leksikografie beteken het. Verder het dit as sneller gedien vir die publikasie van 'n stortvloed plaaslike artikels oor 'n verskeidenheid relevante leksikografiese temas.

Dit sou dus nie onbillik wees om te verwag dat die woordeboekgenerasie van negentig die belangrikste ontwikkelinge op die gebied van die teoretiese leksikografie moet reflekteer nie.

3.3 Preskriptiewe normverplasing

Een van die tipes inligting wat woordeboekgebruikers uit woordeboeke moet kan onttrek, is normatiewe inligting rakende die ortografiese vorm (spelling en skryfwyse) en institusionele status van leksikale items. Een van die take van die standaard sinchroniese woordeboeke van 'n taal is om die gebruiklikste leksikale items van daardie taal met hulle erkende ortografiese vorm(e) weer te gee volgens die riglyne en reëls van die hoogste normatiewe taalgesag. In die geval van Afrikaans is hierdie gesag tans nog gesetel in die Taalkommisie van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns, met die AWS as mondstuk. Hoewel die demokratisering van Afrikaans as resultaat van 'n postaparteïdsideologie deur verskeie taalbeplanners en taalkundiges in die vooruitsig gestel word, kan woordeboeke egter nog nie taalvorme opneem wat nie deur die agste uitgawe van die AWS gesanksioneer is nie. Afrikaanse handwoordeboeke van die vroeë negentigerjare kan dus nie verder beweeg as om die gewysigde stel preskriptiewe norme van AWS⁸ te implementeer nie. Die implementering hiervan is egter geen maklike taak nie, soos o.a. blyk uit McLachlan (1993) se beskrywing van taalpraktisyns se probleme met die interpretasie van 'n aantal AWS-reëls.

Soos hierbo in paragraaf 1 genoem is, het preskriptiewe normering nie uitsluitlik op ortografiese bereëling betrekking nie. Dit het ook te doen met leksikografiese sensorering, al dan nie: Lemmas wat ongeëtiketteerd in handwoordeboeke opgeneem word, kry outomaties die stempel van "standaardtaalwoorde" en dié wat wel op een of ander wyse geëtiketteer word, word gemerk as "kontekstueel ingeperk".

In Afrikaanse handwoordeboeke is kunsmatige sensuur tot en met die vorige generasie volgehou vir sover dit Engelse beïnvloeding betref. Sedert die tagtigerjare het daar egter vanuit taalkundekringse stemme begin opgaan vir die sanksionering van gebruiksrealiteite, veral m.b.t. Anglismes (vgl. o.a. Combrink 1984; Gouws 1993). Hierdie sensuurverslapping is o.m. gereflekteer in normatiewe woordeboeke soos *Sakboek van Regte Afrikaans* en *Die Korrekte Woord*⁷. Negentigerwoordeboeke het eintlik geen ander keuse as om erkenning te gee aan die verskuiwing van hierdie interne norme nie en om sowel hulle opnamebeleid as sensorering van lemmas deur middel van leksikografiese kommentaar, te verslap.

4. VAW⁸ as barometer van normverplasing

Dit is uiteraard onmoontlik om binne die bestek van 'n resensieartikel uitvoerig aandag te skenk aan alle aspekte van die drie tipes normverplasinge wat hierbo uitgesonder is. Daar sal egter gepoog word om VAW⁸ se weerspieëling van 'n aantal belangrike aspekte van hierdie normverplasinge te beoordeel op grond van uitsprake wat gedurende die afgelope dekade in die metaleksikografie en die taalwetenskap gemaak is.

Om menings oor makrostrukturele wysigings te substansieer, is hoofsaaklik gebruik gemaak van data verkry uit 'n vergelyking van die lemmas onder die letter K in VAW⁷ en VAW⁸. Wat mikrostrukturele aspekte betref, is op 'n vergelykende basis ook inskrywings onder ander alfabetletters betrek.

4.1 Ideologiese normverplasinge

Volgens Zgusta (1971: 210) is standaardwoordeboeke woordeboeke wat die standaard nasionale taal wil beskryf soos wat dit op die tydstip van samestelling gebruik word, en ook soos wat verwag word dat dit vir 'n tydperk na publikasie gebruik sal word. Dit is wat aan die standaardwoordeboek 'n bepaalde normatiewe karakter verleen. Zgusta (1971: 211) sê voorts:

"In this way, it can be maintained that the standard-descriptive dictionary tries to anticipate the future; the anticipation, however, is always highly imperfect, because nobody is able to anticipate development with certainty in every single case. Nevertheless, the standard-descriptive dictionary is productive, to a degree, and it exercises an influence on usage."

Hoewel daar nie verwag kan word dat handwoordeboeke gewenste sosio-politieke en kulturele veranderinge moet vooruitloop of probeer bevorder nie, is dit miskien nie onbillik om te verwag dat die samestellers projeksies moet maak op grond van die sistematiek wat bepaalde tendense vertoon nie. Hierdie projeksies sou as 'n handige kompas kon dien om verantwoordelike leksikografie te rig en selfs om die hantering van sensitiewe leksikale materiaal in verklarende woordeboeke van die negentigerjare te beoordeel.

Weens die aandag wat veral rassisme en seksisme in die taalkundige en leksikografiese literatuur van die afgelope dekade geniet het, word spesifiek daaraan aandag geskenk.

4.1.1 Rassisme

4.1.1.1 Makrostrukturele verstellings

In die Voorwoord van *VAW*⁸ word die volgende stelling gemaak:

"Talle verouderde lemmas is geskrap en baie nuwes is opgeneem."

Dit blyk egter dat van die ongeveer 200 lemmas wat onder die letter K geskrap is, slegs ongeveer die helfte as "temporeel verouderd" beskou kan word. Die ander 100 lemmas kwalifiseer eerder as "ideologies verouderd" omdat hulle gedurende die apartheidsera geskep is deur die ekonomies en polities dominante rasgroep (die sogenaamde blankes) om op neerhalende of beledigende wyse na die sogenaamde swart en bruin rasgroepe te verwys, of om apartheidstrukture te sanksioneer. Onder hierdie benoemers van eensydige en "valse" rassestereotipes ressorteer die lemma *kaffer asook* sowat 68 verklaarde komposita met *kaffer-* as eerste stam, die lemma *Koelie plus vyf* verklaarde komposita met *Koelie-* as eerste stam, *asook vier* verklaarde komposita met *-meid* as laaste stam. Hierbenewens is ook vyf verklaarde komposita met *kombuis-* (as pejoriserende bepalerstam) geskrap, sowel as ses verklaarde komposita met *kleur* as eerste stam.

'n Mens wonder onwillekeurig of die kategorieë skapping van alle rassistiese leksikale items nie dalk gemotiveer is deur die agste uitgawe van *AWS*⁸, waarin meer as veertig rassistiese inskrywings geskrap is nie. Die skappings in die *AWS* is volkome verstaanbaar aangesien dié bron 'n gespesialiseerde normatiewe woordeboek is wat nie voorsiening maak vir genuanseerde kommentaar nie, en wat onverantwoordelik sou optree indien "sensitiewe" leksikale items wel opgeneem sou word. (Vgl. in hierdie verband *Hauptfleisch* 1993: 119-120.)

'n Verdere vraag is of dit die taak van 'n sinchronies-deskriptiewe woordeboek is om polities-ideologiese sensuur op so 'n radikale wyse toe te pas. Vereis die huidige gebruik van rassistiese leksikale items nie eerder selektiewe skapping en selektiewe opname op grond van gebruiksfrekwensie nie? Sou sensitiewe leksikografiese kommentaar, bv. in die vorm van etikette, nie dalk rassistiese leksikale items wat wel nog gebruik word in perspektief kon plaas nie?

As 'n argument ten gunste van skapping sou aangevoer kon word dat rassistiese leksikale items eensydig geskep is deur 'n gedeelte van die Afrikaanssprekende bevolking en om dié rede geen legitimiteit het nie. Die argument sou verder gevoer kon word deur te voorspel dat hierdie leksikale items spoedig in die postapartheid Suid-Afrika uit die leksikons van taalgebruikers sal verdwyn, en daarmee saam ook die stereotipiese raskategorieë wat so lank daardeur bevestig is. Alleen die tyd sal leer of die outeurs van *VAW*⁸ deur hulle skappingsbeleid korrek en verantwoordelik opgetree het.

Ideologiese verstellings in die makrostruktuur van *VAW*⁸ wat sonder twyfel lof verdien, is die opname van reeds ingeburgerde rasneutrale lemmas soos **kamerhulp** (in plaas van **kamermeid**), en **koerantjoggie** (in plaas van **koerantklonkie** en **koerantseun**).

4.1.1.2 Mikrostrukturele verstellings

Dit is duidelik dat die samestellers van *VAW*⁸ daarmee erns gemaak het om alle definiense wat rassitiese elemente bevat, te herskryf en sodoende ook in pas te bly met vakwetenskaplike ontwikkelinge, spesifiek in die Sosiolinguis-tiek. Onder K in *VAW*⁸ vind 'n mens ideologiese verstellings by o.a. die lemmas **kampong**, **kikuyu**, **kombersdraer**, **Korana**, **Kreool**, **Kris**, **kroeskop** en **kussingblok**. Feitlik deurgaans is verwysings na ras en rassiesuiwerheid volledig geskrap. Waar rasverwysing 'n essensiële element van die betekenis van die leksikale item is, is aanstootlike rasverwysende woorde vervang deur nie-aanstootlike sinonieme of superordinate. Die volgende voorbeelde dien ter illustrasie:

kampong (Die stam *Bantoe*- in die samestelling *Bantoe-arbeider* is geskrap.)

Korana (Die woord *gemengde* is geskrap en *Hottentotte* is deur *Koikoi* vervang.)

Kikuyu (Die stam *Bantoe*- in die samestelling *Bantoevolk* is geskrap.)

kombersdraer (Die woord *Bantoe* is vervang deur *iemand*. Ongelukkig suggereer die inskrywing "wat nog nie onder die invloed van die blanke beskawing is nie" steeds rassiesuperioriteit van blankes.)

Kreool (Die herdefiëring het tot gevolg dat die klem verskuif word van "n afstammeling wat die resultaat is van bloedvermenging", na "n afstammeling wat die resultaat is van 'n huwelik tussen ouers van onderskeidelik Europese en nie-Europese herkoms".)

'n Moontlike problematiese gevolg van die "suiwering" van rassitiese definisies is dat dit soms semantiese onderspesifisering tot gevolg het en hierbene-wens ook die ideologie (die apartheidsideologie) wat struktuur verleen het aan 'n bepaalde leksikale paradigma (rassitiese leksikale items), onsigbaar maak.

4.1.2 Seksisme

Deurdat daar in die beroepswêreld gedurende die afgelope dekade feitlik volkome weggedoen is met diskriminasie op grond van geslag op sowel pos- as salarisvlak, en deurdat grammatiese merkers van geslag feitlik volkome verdwyn het, het die gemeenskap aangedui dat bepaalde perseptuele verskuiwings in 'n hoë mate reeds voltrek is. Kampvegters vir vroueregte sorg ook as

drukroepe daarvoor dat beleidmakers voortdurend met gelykberegting rekening moet hou.

In taalkundige en leksikografiese studies is hierdie veranderings t.o.v. seksisme beskryf en selfs aangemoedig. Pleidooie is gelewer dat daar in sowel deskriptiewe as preskriptiewe taalbronne teen geen een van die geslagte (ook die man) gediskrimineer mag word nie. (Vgl. o.a. Grobler 1983; Hauptfleisch 1989, Beyleveld en Van Jaarsveld 1991).

Aangesien die agste uitgawe van *VAW*, soos sy voorganger, baie min voorbeeldmateriaal aanbied, kan seksisme en die perpetuering van geslagsrolstereotipering hoogstens gekritiseer word m.b.t. die opname / skrapping van lemmas, die formulering van definiense en die vul van idioomgleuwe. Slegs aan eersgenoemde twee fasette sal aandag geskenk word.

Wat die formulering van definiense betref, het die samestellers van *VAW*⁸ wel selektief aandag geskenk aan kritiek op die vorige uitgawe. Die definiense van tien lemmas wat deur Beyleveld en Van Jaarsveld (1991: 11-12) in *VAW*⁷ gekritiseer is op grond van seksistiese leksikografiese kommentaar, is nagegaan, nl.:

modemaker X modemaakster; mansiek X vrou siek; manstem, mannestem X vrouestem; mannehater X vrouehater; mansmens X vroumens

In die agste uitgawe is duidelik aandag geskenk aan die verwydering van stereotiperende inskrywings in definiense en aan gelykberegting van die geslagte. Om die definiens van *mannehater* in lyn gebring met dié van die opposisionele lemma *vrouehater* is die superordinaat "*vroumens*" vervang deur "*vrou*". By *mansmens* is die leksikografiese kommentaar "soms neerhalend gebruik" bygevoeg om aan te sluit by die gehakeerde kommentaar "(geringskattend gebruik)", wat by *vroumens* 1. gegee word. In die artikel van *mansmens* word nou ook 'n verwysing gegee na die geslagtelik opposisionele lemma, nl. "*teenoor vroumens*". (Hier moet terloops opgemerk word dat *VAW*⁸ se redelik konsekwente verwysings na opposisiebegrippe — ook by ander semantiese woordklasse — verblydend is.)

Wat die ander lemmas hierbo betref, kan daar min of meer met die samestellers van *VAW*⁸ se hanteringswyse akkoord gegaan word. In die geval van *modemaker* en *modemaakster* kon die definiense tog nie sonder meer aangepas word om elk twee polisemiese onderskeidings te verantwoord, terwyl die taalgebruiker hierdie leksikale items nie as polisemies ervaar nie. Enersyds is daar nie genoegsame bewyse dat *modemaker* deur sprekers gebruik word om te verwys na "'n man wat klere klere vir dames maak (outeur se kursivering)" nie. *Kleremakery*, uitsluitlik vir dames, was *trouens* nog nooit 'n tradisionele mansberoep in die Afrikaanssprekende gemeenskap nie. Tweedens word / is *modemaakster* waarskynlik nooit gebruik om 'n "vrou wat modes ontwerp" te benoem nie. 'n Moontlike uitweg sou kon wees om

hierdie (weinig gebruiklike) leksikale items te skrap ten gunste van die (tans meer gebruiklike en beroepsesifieke) leksikale items *modeontwerper* en *kleremaakster / kleremaker*.

In die geval van *mansiek* vorm die inskrywing "vrou wat opvallend gek is na mans" nie deel van die definies nie, maar dien as verklaring van die voorbeeld 'n ~ vrou. Dus is Beyleveld en Van Jaarsveld se kritiek dat die leksikografiese kommentaar by die lemma *seksisties* is, nie volkome geregtig nie.

By vrouestem sou die redundante kommentaaruitdrukking "(kenmerkend)" wel geskrap kon word, maar na die resensent se mening is dit oordrewe om te beweer dat ongewenste stereotipering daardeur bevestig en gepeperueer word.

Beyleveld en Van Jaarsveld (1991: 12) se gevolgtrekking dat "woorde (in VAW⁷) wat op 'n geslagsesifieke wyse met bepaalde rolle in verband gebring word, vertoon 'n ongunstige polariteit t.o.v. die vrou" geld dus nie sonder meer vir die agste uitgawe ook nie. Verder moet daar deurentyd rekening gehou met die feit dat die leksikograaf nie weens persoonlike ideologiese oorwegings ontrou kan raak aan die kulturele werklikheid en die taalgebruikswerklikheid van die dag nie.

4.2 Metaleksikografiese normverplasings

Wat die metaleksikografie betref, word hoofsaaklik aandag geskenk aan die implementering van teoretiese insigte wat ook vir woordeboekgebruikers — "leerlinge, studente, blokraaiers en elke taalgebruiker" (vgl. die agterplaat van VAW⁸) - tot voordeel kan wees. Handwoordeboeke is tog primêr inligtingsbronne oor taalgebruik en sekondêr ook beskrywings van die taalsisteem volgens die mees resente taalwetenskaplike teorieë.

In hierdie resensieartikel word die volgende terreine en subterreine van die metaleksikografie betrek:

- Die lemma as leksikale item (leksikale aspekte)
- Die vorm en inhoud van die definies (semantiese aspekte)
- Die tipiese grammatiese patrone waarin die lemma voorkom (sintaktiese aspekte)
- Die mate waarin die variasiekonsep figureer in kontekstuele leiding en in die opnamebeleid (pragmatiese en sosiolinguistiese aspekte)

4.2.1 Leksikale aspekte

Gouws (1989: 213, 220; 1991: 75) wys daarop dat woordeboeke tradisioneel 'n sterk woordgebaseerde benadering gevolg het. Hy sê in hierdie verband:

"Because words constitute the largest component of the lexicon, the tradition has been established to treat a large collection of headwords. This approach has led to word-based dictionaries, i.e. dictionaries displaying a word-bias by narrowly construing lemmas as words, even though words are not the only elements in the lexicon. Multiword units and morphemes also function as lexical items" (1991: 75).

Vervolgens word oorsigtelik aangetoon dat *VAW*⁸ nog 'n sterk woordgebaseerde karakter het, wat daartoe mag bydra dat die enkoderings- en dekodeeringswaardes van leksikale items wat kleiner of groter as die woord is, nie geëkspliseer word nie.

4.2.1.1 Subleksikale lemmas

Wat die hantering van stamme en affikse betref, toon *VAW*⁸ in 'n beperkte mate 'n wegbeweg van die woordgebaseerde benadering. Onder die letter K word nuwe subleksikale lemmas as stamlemmas (poststreeplemmas) opgeneem, waaronder klein-, kouewater-, Knysna- en kwasi- ressorteer. As deel van die definiese word ook aangedui dat hierdie lemmas woorddeelstatus het, oftewel dat hulle as subleksikale lemmas beskou moet word: klein-³ word bv. gedefinieer as "eerste lid (komponent) van samestellings ..."; kouewater- as "Eerste deel van -ss ..."; en kwasi- as "... veral gebruik as voorvoegsel (woorddeel) ...".

*VAW*⁸ se hantering van subleksikale lemmas kan egter gekritiseer word op grond daarvan dat die leksikale itemklassifikasie deel van die definies vorm en dat die woordsoortgleuf nie vir dié doel gebruik word nie. Konsekwentheid en vinnige inligtingontsluiting sou gefasiliteer kon word deur die toepaslike gleuf te benut. Verder is definiese nie konsekwent gesuiwer van foutiewe leksikale itemklassifikasies nie. Die poststreeplemma kuif- word bv. steeds gedefinieer as "...voorvoegsel (woorddeel) gebruik met die betekenis: met 'n kuif". "Woorddeel" sou meer in lyn gewees het met die hantering van ander stamlemmas, bv. kouewater- en klein-.

Wat die opname van subleksikale lemmas betref, is daar in *VAW*⁸ klaarblyklik nie 'n sistematies beleid gevolg nie. Dit is bv. nie duidelik waarom die uitgebreide stamlemma krygs- en die skoon stamlemma kuns- geskrap is nie (benewens moontlik die feit dat hulle in uitgawe 7 foutiewelik as "premorfeme" in die definies gekarakteriseer is). Naas hierdie produktiewe stamme sou ook ander stamme as pre- en poststreeplemmas sinvol onder K opgeneem kon word, wat tot groter beskrywingsekonomie sou kon lei. Inskrywings soos die volgende sou strook met die algemene hantering van subleksikale lemmas in *VAW*⁸.

-kelkie. Woorddeel met die betekenis: wat in 'n kelkie bedien word; *kreefkelkie, vrugtekkelkie, seekoskelkie, waatlemoen-en-spanspek-kelkie.*

korrel- Woorddeel met die volgende betekenis: 1. In korrelvorm; *korrelgis, korrelgoud, korrelkoffie, korrelkos, korrelkruit, korrelkunsmiss, korrellê-meel, korrellood, korrelsink, korrelslak, korrelvoer.* 2. Met growwerige korrels; *korrelsand, korrelsuiker.* 3. Korrelagtig; *korrelgranië; korrelkwarts.*

kraak- Woorddeel met die betekenis: heeltemal; uitermate, baie; *kraaknuut, kraakskoon, kraaknetjies, kraakwit, kraakvars.*

Ook wat die opname en bewerking van affikse betref, wil dit voorkom asof daar nie noemenswaardige vernuwings in VAW⁸ gekom het nie en steeds nie 'n duidelike beleid vooraf geformuleer is nie. In die *Gids vir die gebruiker* wat bygevoeg is, word geen motiverings aangebied vir die insluiting of weglating van bepaalde subleksikale paradigmas, bv. affikse, nie. Volgens die steekproef wat gedoen is, is naas aarts- en ver- slegs ont- bykomend in die agste uitgawe opgeneem. Produktiewe affikse soos -agtig, -asie, -baar, be-, -de, de-, -er, -ery, her-, -gewyse, -eer, -lik, -ling / -eling kom steeds nie as lemmas voor nie.

Deur die onsistematiese opname van affigale lemmas word die taalgebruiker enersyds nie ingelig aangaande die enkoderende waardes van produktiewe leksikale items nie. Andersyds word die taalgebruiker ontnem van insig in sy / haar eie dekodeerende vermoëns. Boonop word die makrostruktuur van die woordeboek onnodig verswaar deur die opname van deursigtige morfologiese komplekse wat deur die woordeboekgebruiker aan die hand van verklaarde (leksikale en subleksikale) lemmas self gedekodeer sou kon word. Die sneubaleffek kry verdere momentum deurdat semanties oorgespesifiseerde of oorvolledige definiëse voorsien word. Hierdie aspek word in subparagraaf 4.2.2.2 verder bespreek.

4.2.1.2 Multileksikale lemmas

In VAW⁸ word 'n uitdrukking makrostruktureel geplaas onder daardie leksikale lemma wat korreleer met die eerste kernkomponent van die betrokke uitdrukking. Mikrostruktureel word alle uitdrukkings wat daardie kernkomponent bevat in 'n rubriek geplaas aan die einde van die artikel. Ordening binne die rubriek geskied alfabeties volgens die beginletter van die tweede kernkomponent van elke uitdrukking. Uitdrukkings waarvan die eerste kernkomponent nie korreleer met 'n leksikale lemma nie, word onder 'n dubbelpuntlemma opgeneem. Die uitdrukking *Kleinkoppie maak, gooi, trek* word bv. geplaas na die dubbelpuntlemma *kleinkoppie*.

Met die hanteringswyse wat hierbo uiteengesit is, kan geen fout gevind word nie. Dit is ook verblydend dat die algemene metodologie rondom die bewerking van idiomatiese uitdrukkings in die *Gids vir die gebruiker* uiteengesit word. Die seleksie van multileksikale lemmas wat in uitdrukkingsrubrieke op-

geneem word, en die tipografiese onderskeiding tussen idiome en deursigtige konstruksies (soos kollokasies en poëme) mag egter vir die gebruiker probleme oplewer. Die volgende voorbeelde dien ter illustrasie:

By volkswysheid word die definiens gevolg deur 'n kommapunt en dan deur die volgende poëem: "die spreekwoordeskat bevat die opgegaarde ~". Die woordeboekgebruiker moet slegs op grond van die afwesigheid van 'n verklaring aflei dat dit 'n letterlike gebruiksvoorbeeld is en nie 'n idioom nie. Wat nog meer verwarrend is, is die feit dat daar soms "uitdrukings" in die uitdrukingsrubriek opgeneem word wat deursigtig is in terme van die polisemiese onderskeidings wat aangebied word. Die uitdrukking *Vorster ~ IN Brakpan*, met die verklarings "Vorster is kandidaat vir die verkiesing in Brakpan, Vorster verteenwoordig die kiesafdeling Brakpan" word bv. in die uitdrukingsrubriek van die lemma staan aangebied. Betekenisonderskeiding 14. van dié lemma lui egter: "Verkiesbaar stel, verteenwoordig". Die gemelde voorbeeld het dus eintlik die definiens van betekenisonderskeiding 14. as leksikografiese adres en hoort dus direk daarna, selfs al het die leksikograaf bykomende verklarings van die uitdrukking nodig geag.

Indien 'n mens die saak teoreties benader, kan beweer word dat die hantering van vaste uitdrukings in VAW⁸ aanleiding gee tot vervaging van die grens tussen vrye verbindings, kollokasies en egte idiome en dat die lemmastatus van egte idiome in die gedrang kom. In paragraaf 4.2.3.2 (b) word hierdie hantering van kollokasies bespreek.

4.2.2 Semantiese aspekte

4.2.2.1 Die metataal van die definiens

Zgusta (1971: 257) stel o.a. die volgende vereistes aan die definiens in 'n verklarende woordeboek:

- Dit behoort uitsluitlik te bestaan uit woorde wat in die woordeboek verklaar word.
- Dit behoort nie woorde te bevat wat "moeiliker" is as die lemma self nie.
- Dit behoort geen argaïese, dialektiese, vulgêre of weinig gebruiklike woorde te bevat nie.

Aangesien al drie hierdie vereistes in diens staan van vinnige en toereikende inligtingontsluiting deur die woordeboekgebruiker, sou hulle as belangrike metaleksikografiese riglyne beskou kon word. In die Afrikaanse metaleksikografie is daar gedurende die afgelope aantal jare veral aandag geskenk aan die eerste twee vereistes — moontlik weens die toenemende belangstelling in tweede- en vreemdetaalonderrig en die behoefte aan aanleerderswoordeboeke

in Afrikaans. Die definiense in die onlangs verskene *Tweetalige Aanleederswoordeboek (TAW)* en *Basiswoordeboek van Afrikaans (BW)* getuig daarvan dat leksikograwe hiermee erns gemaak het.

Hoewel VAW⁸ oor die algemeen heel bevredigend aan die eerste vereiste voldoen, is daar tog gevalle gevind waarby woorde wat in definiense voorkom, nie as lemmas opgeneem is nie. *Komerspreek* word bv. verklaar as "Bedpredikasje, bedsermoen", maar *bedsermoen* kom nie as lemma voor nie. Verder word *kniebak* verklaar as "Bak waarin geknie (geknee) word", maar *knee* is nie opgeneem nie. Hierdie leemtes hang moontlik saam met skraping van lemmas sonder die gepaardgaande sistematiese aanpassing van definiense.

Sover vasgestel kon word, het die samestellers van VAW⁸ wel aan die vereiste van "simplisiteit" aandag geskenk. Waar onbekende of tegniese terme deel van die definiens gevorm het, is dit geskrap of vervang. Die definiense van die tegnostamme *pro-* en *kwasi-* is bv. vereenvoudig deur terme soos "logale gerigtheid" en "logaliteit" te skrap.

Die derde vereiste hierbo, te wete die vermyding van argaïese, dialektiese en vulgêre woorde, kan moontlik as 'n norm beskou word wat elke leksikograaf intuïtief behoort toe te pas. As gevolg van bepaalde gebeurtenisse in die ontwikkelingsgeskiedenis van Afrikaans was die prosedures vir nakoming van hierdie vereiste egter nie voor die hand liggend nie en is metaleksikografiese eise gerelativeer. Na 1925 moes Afrikaans die oorgang tot kultuurtaal byna oornag voltrek en om hierdie doel te bereik, moes daar noodwendig sterk op Nederlands gesteun word. Ponelis (1992: 80) is van mening dat Afrikaans nie sonder die hulp van Standaardnederlands tot kultuurtaal sou kon oorgaan nie. Dieselfde outeur is egter ook daarvan oortuig dat "veels te swaar op Nederlands gesteun" is. Dié tendens is versterk deur die vestiging en voortsetting van 'n tradisie in die Afrikaanse leksikografie om Nederlandse woordeboeke as rolmodelle en as databronne te gebruik. Byna onbewustelik is 'n tipe Nederlandistiese Superstandaardafrikaans, eerder as Standaardafrikaans, tot norm verhef. Ponelis (1992: 80) noem hierdie verskynsel "oorkultivering".

Vir die Afrikaanse leksikograaf het dit meegebring dat begrippe soos "standaardtaal", "gebruiklik" en "verouderd / argaïes" vaag omlyn geword het. Dus het die volgehoue opname van bepaalde Nederlandistiese leksikale items — veral dié wat tot die formele en verhewe stylvlakke behoort, asook die aanbied van Nederlandse betekenis — 'n Afrikaanse leksikografiese tradisie geword. Betekenisonderskeiding 6. van die lemma karakter word bv. gedefinieer word as "Iemand met edele, *nobeles* inbors" (outeur se kursivering); en kollektebus 2. as "Bus vir die ontvangs van *vrye gifte*" (outeur se kursivering). Hoewel *nobeles* en *gifte* ook as lemmas opgeneem is, belemmer die gebruik daarvan in definiense vinnige inligtingsontsluiting deur die woordeboekgebruiker. In die geval van karakter sou "*nobeles*" sonder verlies geskrap kon word en in die geval van kollektebus sou die semanties ondergespesifiseerde "*gifte*" vervang kon word deur "*geldskenkings*" of "*geldelike skenkings*".

4.2.2.2 Oorvolledigheid, onder- en oorspesifisering¹

Zgusta (1971: 254) sé in verband met die volledigheid en spesifisiteit van die definies in 'n standaardwoordeboek die volgende:

"The definition should be sufficiently specific, but not overspecific. ... the overspecific definitions verge on the encyclopedic."

Hierdie uitspraak moet egter gesien word teen die agtergrond van die omvang en doel van die betrokke woordeboek. 'n Algemene beginsel wat vir standaardwoordeboeke geld is klaarblyklik dat 'n vergrote omvang of makrostruktuur gepaard behoort te gaan met meer betekenisonderskeidings, meer analitiese definiesies en meer gebruiksvoorbeelde — en natuurlik andersom. (Vgl. Geeraerts en Janssens 1982: 54). VAW het egter sedert die eerste uitgawes van hierdie patroon afgewyk deurdat die aantal lemmas en die aantal betekenisonderskeidings veel swaarder weeg as die bewerking daarvan.

In die agste uitgawe word die makrostrukturele geladenheid nog sterker beklemtoon a.g.v. die meer uitgebreide makrostruktuur en die duidelike nommering van betekenisonderskeidings. Die fokus is ook sterk gerig op "Bondige maar duidelike woordverklarings", soos op die agterplat eksplisiet vermeld word. Bepaalde niesinchroniese betekenisonderskeidings is bv. in uitgawe 8 volledig geskrap: By Siamees² is die volgende, historiese betekenisonderskeiding van die gespesialiseerde uitdrukking *Siamese tweeling* bv. geskrap: "twee aanmekeer gegroeide Sjinese kinders in 1874 in Siam gebore, wat presies op mekaar gelyk het". Slegs die sinchroniese betekenis "tweeling wat vas aan mekaar geheg is", is behou.

Een van die gevolge van beknopte definies is egter dikwels onvoldoende informatiwiteit. Vir die gebruiker wat nie bloot 'n woordvorm of 'n betekenis wil "kontroleer" nie, mag definies soos die volgende oninterpreteerbaar wees aangesien geen aanduidings gegee word van die gebruiksfêre, grammatiese konstruksies waarin die lemma tipies voorkom, of van die toepaslike polisemiese onderskeidings van die stamme nie:

kortwissel, -s. Wissel oor 'n kort termyn.

¹ Die terme oorvolledigheid, oorspesifisering en onderspesifisering word in hierdie artikel met die volgende konseptuele inhoude gebruik:

oorvolledigheid: Die aanbied van onnodige saakbesonderhede

oorspesifisering: Die aanbied van onnodige saakbesonderhede wat daartoe kan lei dat bepaalde eksemplare van die klas daardeur uitgesluit kan word

onderspesifisering (=onvolledigheid): Die aanbied van verklarings wat nie eksplisiet of volledig genoeg is nie, wat daartoe kan lei dat die gebruiker nie in staat is om 'n konsep te vorm nie.

Verder word heelwat definiense wat in uitgawe 7 onvolledig en ondergespesifiseerd was, ongewysig gelaat, bv. *kabeljou* ("eetbare soort seevis") en *marbanker* ("soort kleinerige vis"). (Vergelyk ook Lombard 1991: 168 se kritiek teen NW in hierdie verband.) Miskien moet egter wel in ag geneem word dat daar nie in die metaleksikografie eenstemmigheid is oor "voldoende gespesifiseerde" verklaring van plant- en diername nie, hetsy definiëring net in gewone taal geskied, en of dit aangevul word deur Latynse nomenklatuurterme. (Vgl. Zgusta 1971: 255.)

Ensiklopedisiteit in definiense korreleer natuurlik nie noodwendig met oormatige woordrykheid nie. In paragraaf 4.2.1.1 hierbo is reeds gesuggereer dat belading van die makrostruktuur met deursigtige, monosemiese komposita wat in die artikels van stamlemmas soos *kits-*, *kraak-* en *kuns-* hanteer sou kon word, ruimte laat vir oorvolledigheid en oorspesifisering. Die volgende voorbeelde onder K getuig hiervan (die gedeeltes wat oorspesifikasies bevat of semanties redundant is, word gekursiveer):

kitsantwoord. Vinnige, onmiddellike raak antwoord op 'n lastige vraag.

kraakvars. Nog *brosserig* van varsheid (*gereg*).

kraakwit. *Glansend*, vlekloos wit, spierwit.

kunsbeen. Kunsmatige been, *been om een wat verwyder of afgesit is te vervang*, vals been.

(L.W. *kunsarm* is slegs gedefinieer as "Kunsmatige, vals arm.")

kunsblom. Nagemaakte blom van papier, was, ens.

kunsrubber. Kunsmatige, nagemaakte rubber, *sintetiese preparaat om rubber te vervang*.

Deur meer stamlemmas op te neem en die definiense deur gebruiksvoorbeelde (bv. eenwoordsitate) aan te vul, sou die samestellers kon kompenseer vir die soms-te-bondigheid van definiense en sou die insluiting van ensiklopediese inligting sinvol beperk kon word.

4.2.2.3 Weerspieëling van betekenisverskuiwings

Sowel semasiologiese as onomasiologiese normverplasings vind geleidelik in alle lewende tale plaas. Weens die feit dat die ou en die nuwe betekenisstruktuur / woordvorm vir 'n aansienlike tyd naasmekaar bly voortbestaan, en weens die feit dat hierdie verskuiwings nie sistematies deur die hele leksikon voltrek word nie, word sulke normverplasings nie altyd deur leksikograwe geïdentifiseer nie.

Dit is veral betekenisverskuiwings wat dikwels ongemerk verbygaan omdat dit nie implikasies vir die makrostruktuur van woordeboeke het nie en omdat makrostrukturele toevoegings dikwels as die belangrikste maatstaf dien vir die beoordeling van "verbeterings" in hersiene woordeboeke. (Vgl. Landau 1984: 162.)

VAW⁸ verdien lof weens die aandag wat daar aan betekenisverskuiwings geskenk is. By kortkop is twee addisionele polisemiese onderskeidings bygevoeg, te wete 3. "Persoon met kortgeknipte hare" en 4. "Lengtemaat in perdewedrenne iets minder as 'n koplengte". Die taalwerklikheid sou miskien nog getrouer weerspieël kon word deur die oordragtelike gebruik van 4. as 'n afsonderlike betekenisonderskeiding of subonderskeiding by te voeg, nl. "'n geringe verskil wat tyd, afstand, kwaliteit of prestasie betref".

In die geval van *colloquium* en *colloquium doctum* verantwoord VAW⁸ sowel onomasiologiese as semasiologiese verskuiwings: In uitgawe 7 word slegs *colloquium doctum* opgeneem, en wel in die makrostruktuur as 'n multi-leksikale lemma. Dit word eng monosemies gedefinieer as "Mondelinge onder-vraging van proponente in die godgeleerdheid ..." Uitgawe 8 neem naas *colloquium doctum* ook *colloquium* met wisselvorm *kollokwium* op en definieer dit getrou aan die algemene gebruik as "Akademiese konferensie, seminaar". In die definiens van *kasino* (met wisselvorm *casino*) word die betekenisverenging wat die woord ondergaan het, duidelik verantwoord. In uitgawe 7 het die definiens gelui: "Klubgebou vir gesellige byeenkomste, vermaaklikhede, spele en dobbel", en in uitgawe 8 lui dit: "Dobbelplek".

In 'n volgende uitgawe van VAW sou verdere aandag geskenk kon word aan die wysiging van definiense wat nog Nederlandse betekenis weerspieël — betekenis wat reeds volkome verplaas is deur ander Afrikaanse betekenis. In VAW⁸ word *koerasie* bv. soos volg bewerk: "Moed, dapperheid: 'n man van ~, 'n dapper kêrel". Hierdie woord het egter in die omgangstaal 'n ongunstige seksuele betekenis verkry wat in so 'n mate op die oorspronklike betekenis gereflekteer is, dat die oorspronklike betekenis nie meer in Afrikaans bekend is nie. Ook die definiens van *snoesig*: "Lief, skattig, fraai", sal moet aangepas moet word om die gebruiklike betekenis te weerspieël, nl.: "Knus; gesellig; warm".

4.2.3 Grammatiese aspekte

Grammatiese inligting is 'n leksikografiese inligtingstipe wat dikwels in die verlede afgeskeep is (vgl. Botha 1993). Volgens Tomaszczyk (1979: 112) het sowat 70% van sy informante egter aangedui dat hulle ook grammatiese oplossings in woordeboeke soek (Gouws 1989: 211). Dit dui daarop dat grammatiese inligting "nóg 'n redundante nóg 'n toevallige komponent van 'n woordeboekartikel" is (Gouws 1989: 210).

Na aanleiding van die klem wat in die metaleksikografie van die afgelope dekade op grammatiese inligting geplaas is, sou 'n mens kon verwag dat 'n handwoordeboek van die negentigerjare op meer sistematiese wyse met hierdie inligtingstipe moet omgaan as sy voorgangers en moontlik verdere sub-kategoriale verfynings aanbring waar dit beter gebruikleiding sou kon voorsien.

In hierdie resensie word veral gefokus op die sintaktiese inligting wat by leksikale lemmas voorkom. (Weens die woordgebaseerdheid van VAW⁸ sou dit nie sinvol wees om ook subleksikale en multileksikale lemmas sistematies te betrek nie.) Daar sal enersyds gekyk word na eksplisiete sintaktiese inligting en andersyds na implisiete sintaktiese inligting.

4.2.3.1 Eksplisiete sintaktiese inligting

Die samestellers van VAW⁸ het duidelik nie probeer om die grammatikale klassifikasies van die vorige uitgawes aan te pas nie. Hoewel homoniemnommers nou deurgaans aangebring is, is woordsoortaanduiding (leksikale itemklassifikasie) steeds nie konsekwent by woordsoortelik identiese homonieme aangebring nie: By *kies*¹ en *kies*², *kim*¹ en *kim*², *koker*¹ en *koker*², *kooltjie*¹ en *kooltjie*², word die woordsoort soos in uitgawe 7 wel aangedui, maar by *kinoloog*¹ en *kinoloog*², *klawer*¹ en *klawer*², *kool*¹ en *kool*², *kwasi*¹ en *kwasi*² steeds nie.

Ook by nuwe opnames ontbreek grammatiese inligting dikwels — inligting wat vir die gebruiker essensieel is indien 'n enkoderingshandeling uitgevoer moet word. Die lemma *kykweer* word slegs van die volgende bewerking voorsien:

(TV). 'n Beeld hervertoen, bv. by 'n sportwedstryd.

Die afwesigheid van morfologiese inligting, woordsoortaanduiding en gebruiksvoorbeelde veroorsaak dat die gebruiker slegs van die definiens afhanklik is om te probeer vasstel hoe die lemma gebruik moet / kan word.

Ander nuwe opnames waarby soortgelyke probleme ondervind kan word en waarby die gebruiker o.g.v. die struktuur van die definiens woordsoortelike afleidings moet maak, is bv. *kaliarm*, *kalwerig*, *kapoet*, *kinderarm*, *kliënteel* en *komsitslag*.

Sekondêre leksikale klassifikasie sou veral by werkwoorde 'n nuttige toevoeging kon wees. In die artikel van die lemma *kom*² (w) word die gebruik as medewerkwoord (skakelwerkwoord) volkome onsigbaar gemaak. Indien onderskeidings soos (hoofwerkwoord) en (medewerkwoord) ingevoer is, sou hierdie oorsig miskien ontdek gewees het voor die ter perse gaan van die agste uitgawe.

4.2.3.2 Implisiete sintaktiese inligting (gebruiksvoorbeelde)

(a) VAW⁸ se spaarsame gebruik van voorbeelde

Volgens Lombard (1992: 149) het voorbeeldmateriaal o.a. die waarde dat dit "die gebruiker in staat stel om die tipiese sintaktiese omgewing waarin 'n

woord gebruik word, te leer ken". Vir die minder ervare gebruiker, bv. die hoërskoolleerling of student, is die gebruiksvoorbeeld selfs meer verhelderend as die woordsoortaanuiding aangesien dit nie 'n abstraksie van tipiese gebruik verteenwoordig nie, maar 'n prototipiese eksemplaar daarvan.

Indien die spreker die woord nog nie voorheen in 'n verhelderende konteks gehoor / gesien het nie, sou die gebruiksvoorbeeld 'n nadere spesifikasie kon gee van die sintaktiese (waaronder ook kollokatiewe) verbindingsmoontlikhede van die lemma. (Vgl. Geeraerts en Janssens 1982: 51). Indien die gebruiker die woord reeds voorheen gehoor het of 'n tipiese konteks voorhande het, kan gebruiksvoorbeelde die "verstaan" of konseptualisering van die betekenis versnel deur patroonherkenning te fasiliteer. Hierdie aanname strook met die siening in die kognitiewe semantiek dat sprekers beter onthou en verstaan indien 'n konsep vir hulle op een of ander wyse "gemotiveer" is. (Vgl. in hierdie verband Swanepoel 1992).

In woordeboeke soos VAW, wat onsistematies (indien enigsins) van 'n sekondêre leksikale klassifikasiesisteam gebruik maak, is voorbeeldmateriaal belangrik om inperkings op sintaktiese gebruik te illustreer. By die lemma *deurtintel*, word in VAW⁸ (soos ook in VAW⁷) geen woordsoortelike óf morfologiese inligting aangebied nie en geen gebruiksvoorbeelde word voorsien nie. Die definiens "'n Aangename gevoel kry" suggereer ook geensins dat *deurtintel* 'n onskeibare, oorganklike werkwoord is nie. 'n Voorbeeldsin soos *Vreugde deurtintel haar* sou aan die gebruiker kon demonstreer dat dié werkwoord in die volgende prototipiese konteks voorkom: N¹ [-LEWEND, -KONKREET] + W.oorg. + N² [+LEWEND, +MENSLIK]. Ook by lemmas wat nuut opgeneem is, bv. *kapoet* en *kykweer*, sou voorbeelde verhelderend kon wees met betrekking tot woordsoortelikheid en tipiese sintaktiese optrede.

Die gebrek aan sintaktiese inligting in VAW⁸ dui daarop dat dié woordeboek hoofsaaklik 'n "dekoderingswoordeboek" is. Vir enkoderingshandelinge sal die gebruiker moontlik ander woordeboeke aanvullend tot VAW moet raadpleeg.

(b) VAW⁸ se hantering van kollokasies

Gedurende die afgelope dekade het kollokasies, die inperkings daarop, en die insluiting daarvan in woordeboeke groot belangstelling geniet. (Vgl. o.a. Benson 1985; Cowie 1981; Carstens 1992; De Stadler 1991; Lombard 1992; Van Niekerk 1992). Weens die ekonomie wat bewerkstellig kan word, beveel Lombard (1992: 159) aan dat veral handwoordeboeke ruimskoots van kollokasies gebruik moet maak om tipiese verbindings waarin die lemma voorkom, aan te dui. Tipiese kollokasies wat na sy mening gereflekteer moet word is

N + W:	<i>die doodstraf oplê, moord pleeg</i>
Adj + N:	<i>'n flou grap, 'n koue blik</i>

Deelwoord + N: *verblydende nuus, versagterende omstandighede, 'n deurtrap-te skelm*

VAW⁸ sluit wel kollokasies in die artikels van 'n groot aantal lemmas in, maar die hantering daarvan is nog in 'n hoë mate inkonsekwent: Kollokasies word bv. soms onverklaard en gekursiveerd as 'n paradigma aan die einde van die artikel aangebied, soos by *volslae* en *deurtrap*²:

volslae ... 'n ~ *dronkaard*, ~ *suiplap*, ~ *leuenaar*, 'n ~ *sukses*; 'n ~ *mislukking*
*deurtrap*² ... 'n ~ *te skelm*.

Aangesien *volslae* en *deurtrap*² monosemies is, lewer die interpretasie van die kollokasies geen probleme op nie. Waar die lemma polisemies is, is plasing aan die einde van die artikel egter wel problematies. Die gebruiker moet bv. by die lemma sprekend self aflei watter van die vier onderskeidings respektiewelik van toepassing is op die kollokasies:

sprekend, -e; -er, -ste. 1. Pratend 2. Duidelik 3. Oortuigend 4. Treffend
(op mekaar lykend); 'n ~e *gelykenis*, *bewys*; 'n ~e *voorbeeld*.

Ander kollokasies van dieselfde tipe as ('n) *sprekende voorbeeld* word weer onverklaard in gewone druk na 'n dubbelpunt gegee aan die einde van die artikel. "Geswore vyand" (outeur se aanhalingstekens) word op hierdie wyse opgeneem in die artikel van die lemma *geswore*; en "gekroeste hare" word tipografies soortgelyk hanteer onder *kroes*².

'n Derde hanteringswyse word by sluit 10. aangetref, waar kollokators in gewone druk by die toepaslike betekenisonderskeidings tussen hakies gegee word, nl. as (koop, kontrak, verdrag, verbond, huwelik). Vanuit 'n semantiese oogpunt is hierdie hanteringswyse die beste van dié wat sover genoem is. Die tipografiese hantering en die weglating van die tilde lei egter daartoe dat die institusionele status van die verbindings ontken word, asook hulle funksie as gebruiksvoorbeelde.

Benewens die nie-eenvormige hantering blyk die vermelding van kollokasies o.g.v. frekwensie ook nie sistematies te wees nie: By *beraam*¹ 3. word geen kollokasies gemeld nie, terwyl hierdie leksikale item baie frekvent optree in 'n verbinding soos *planne beraam*. Ook by *pleeg*¹ 1., wat verklaar word as "doen, verrig", word geen kollokasies óf gebruiksvoorbeelde gegee nie. Sodoende word die semantiese inperking wat die kollokator *pleeg* stel aan outonome basisse²

² Die terme *kollokator* en *outonome basis* is aan Hausmann (1981) ontleen, wat die *kollokator* beskou as daardie item wat bepaalde inperkings stel aan die items waarmee dit potensieel kan verbind, en die *outonome basis* as daardie item wat deur die kollokator geselekteer word, maar self met 'n groot verskeidenheid ander leksikale items kan verbind. (Vgl. Van Niekerk 1992: 261.)

soos moord, egbreuk, diefstal, ens. — nl. gemerktheid as +MISDAAD — nie vir die woordeboekgebruiker uitgelig nie.

Die nie-eenvormige hantering van kollokasies in VAW⁸ het die teoretiese implikasies dat:

- die semantiese verband wat onderling bestaan tussen bepaalde poli-semiese onderskeidings en die gebruik van die betrokke lemma in die kollokasies dikwels ontken word;
- die institusionele status van kollokasies onsigbaar gemaak word.

4.2.4 Pragmatiese en sosiolinguistiese aspekte

Volgens Zgusta (1971: 210) beskryf standaardwoordeboeke daardie vorm van taal wat deur kontemporêre sprekers en skrywers algemeen gebruik word. Hy spesifiseer vervolgens dit waarin die standaardwoordeboek nie belang stel nie:

"it does not describe dialectical or regional words occasionally used by single authors ...; it is not interested in archaisms ...: in short, it is not too much interested in those parts of the total lexicon which are connected with any phenomenon that belongs to the field of the variation of language."

Niestandaardvorme word egter wel in standaardwoordeboeke in 'n beperkte mate opgeneem, hoofsaaklik indien hulle ook in die standaardtaal ingedring het. Beperkte opname van niestandaardvariante word ook geregverdig deur sosiolinguïste. Hulle is van mening dat die taalvorm wat in woordeboeke en grammatikas beskryf moet word, nie die geïnternaliseerde taalvermoë van die ideale spreker / hoorder moet wees nie, maar die *taalgebruik* van die deursneemoedertaalspreker (vgl. Stander en Jenkinson 1993; Webb en De Villiers 1985). Die taalgebruik van die deursneestandaardtaalspreker is vanselfsprekend geen homogene variëteit nie. Volgens Webb en De Villiers (1985: 200) is dit linguïsties onhoudbaar om die afleiding te maak dat standaardtaal geen verskeidenheid vertoon nie. Daarvan getuig die feit dat die leksikons van standaardspreekers 'n groot verskeidenheid sinonieme, antonieme, ens. bevat.

Om die woordeboekgebruiker dan in te lig aangaande spesifieke gebruiksinperkings van opgenome lemmas, hetsy dit geografies, sosiaal, temporeel of frekwentatief is, moet die leksikograaf toepaslike gebruiksinligting voorsien. Dit geskied gewoonlik m.b.v. leksikografiese etikette sodat maksimale beskrywingsekonomie bewerkstellig kan word. (Landau 1984: 174; Gouws 1988: 8) Etikettering is egter waardeloos indien dit op arbitrêre wyse gedoen word en slegs berus op die leksikograaf se intuïsie. Etikettering moet daarop gemik wees om niestandaardtaallemmas sistematies te merk as lede van bepaalde deelversamelings van die leksikon (Gouws 1988: 9).

Vervolgens word 'n kort oorsig gegee van die aard en omvang van skraping en etikettering in VAW⁸ as weerspieëling van variasie in die Afrikaanse taalgemeenskap.

4.2.4.1 Skraping van lemmas in VAW⁸

Soos reeds hierbo gemeld is, is daar sowat 200 lemmas onder die letter K in VAW⁸ geskrap, waarvan ongeveer die helfte rassisties was. Die oorblywende 100 lemmas kan beskou word as woorde wat om 'n verskeidenheid redes in onbruik verval het, bv. temporele veroudering, lae gebruiksfrekwensie, nuut-skeppings wat nie inslag gevind het nie, ens. In die meerderheid gevalle lyk dit asof een of meer sinonieme / wisselvorme (hieronder tussen hakies gegee) die geskrapte lemma volkome verplaas het, en skraping dus gemotiveerd was:

kalfsvlees (kalfsvleis); **komfort** (gemak; gerief); **knee** (knie); **kombustie** (verbranding; gisting); **kommemorabel** (gedenkwaardig); **kompromis** (kompromie); **konsistoriekamer** (konsistorie); **konsumabel** (verbruikbaar); **kontantkomper** (kitsbank); **kontoerploeëry** (kontoerploeging) **konviksie** (oortuiging; veroordeling).

In ander gevalle is daar by wyse van etikette (wat nie in die sewende uitgawe voorgekom het nie) aangetoon dat 'n lemma nie meer gebruiklik is nie. 'n Mens sou o.g.v. die etiket kon verwag dat die volgende lemmas in 'n volgende uitgawe volkome geskrap gaan word:

klasleraar (ong.); **komfortabel** (ong.); **krant** (vero.)

In die lig van bogenoemde hanteringswyse is dit nie duidelik waarom die volgende lemmas nie ook geskrap is nie of ten minste van 'n temporele of stilistiese etiket voorsien is nie:

klapwa (opvoubare babawaentjie), **konfident²** (vol vertrou), **kontramine**: (in die uitdr. *in die kontramine wees* = "dwarstrek"); **kosbaas** (1. gasheer by wie 'n mens loseer 2. Houer van 'n losieshuis); **kondoleansie** (medelye); **konvalessensie** (herstel, beterskap); **krankte** (siekte, krankheid); **snerp** (brand, pyn veroorsaak); **snoewer** (grootprater, spogter)

Daar moet egter toegegee word dat dit baie moeiliker is om vas te stel watter woorde volkome in onbruik geraak het as om vas te stel watter nuwe woorde tot die leksikon toegevoeg is. Landau (1984: 162) merk tereg op:

"There is no reliable way to determine when a word has become obsolescent. Thus, those dictionaries that have the most liberal policy of inserting new terms are precisely those most likely to be filled with antiquated and fad words of another generation."

4.2.4.2 Etikettering

Die uitgewer van *VAW*⁸ stel dit op die voorplat van die woordeboek eksplisiet dat "baie meer trefwoorde" opgeneem is. Vergelyking met die sewende uitgawe het aangetoon dat hierdie bewering korrek is: net onder die letter K alleen is meer as 1 100 nuwe lemmas opgeneem (waaronder ook wisselvorme ressorteer). Die nuwe opnames bestaan hoofsaaklik uit:

- spesialisterme en (gedeeltelik) gepopulariseerde spesialisterme
- deursigtige en semi-deursigtige komplekse woorde (waarby ook talle vakgespesialiseerde afleidings en samestellings ingesluit is)
- omgangstaalname en volksname vir plante en diere
- informele en alledaagse gebruikswoorde (waarby nuutskeppings en onlangse ontlenings ingesluit is)

Na die resensent se mening kwalifiseer minstens twee van hierdie subkategorieë vir eksplisiete gebruiksheid, nl. spesialisterme en (volks)name vir plante en diere. Hierdie groepe vorm weliswaar — wat prototipiese lede betref — nie deel van die kernwoordeskat van die standaardtaal nie. Aangesien 'n mens hier met nuwe opnames te doen het, sou ook verwag kon word dat noukeurige aandag aan die bewerking geskenk sou word.

(a) Name vir plante en diere

Die opname van plant- en diername, veral dié wat as gewestelik, ongewoon, weinig gebruiklik of as volksname beskou word, dra daartoe by dat 'n standaardwoordeboek 'n ensiklopediese karakter verkry. *VAW*⁸ se opname van ongeveer 112 nuwe Nielatynse name vir plante en diere net onder die letter K alleen, laat 'n mens dus wonder of dié woordeboek nie oortree op die terrein van die omvattende woordeboek nie.

Ook wat die bewerking betref, kan *VAW*⁸ gekritiseer word: Sowat 24 plant- en diername word in die definiense beskryf as onderskeidelik "volksnaam", "beskrywende volksnaam" en "onderskeidende volksnaam". Die implikasie sou wees dat die res van die nuut opgenome plant- en diername tot wetenskaplike taksonomieë behoort (vgl. Du Plessis 1991: 87-89). Nóg uit die morfologies-semantiese bou van die woorde, nóg uit die definiens of enige ander mikrostrukturele inligting wat by hierdie lemmas aangebied word, is so

'n afleiding egter regverdigbaar. Inteendeel, dit is glad nie duidelik op watter basis die metalinguistiese superordinaat "volksnaam" toegeken is, al dan nie. 'n Mens sou kon verwag dat dit moontlik verband hou met naamgewing vir 'n nie-homogene groep plant- of dierspesies (of subspesies). Dit sou ook kon wees dat 'n leksikale item 'n volksnaam genoem word indien daar een of meer ander, meer frekwent gebruikte standaardtaalsinonieme bestaan. Laastens is volksname moontlik daardie name wat, anders as die name behorende tot wetenskaplike taksonomieë, gekenmerk word deur polisemie, veral metaforiese uitbreiding.

Geen een van hierdie hipoteses kon egter bevestig word aan die hand van die definiense in VAW⁸ nie. Slegs in die geval van *kabietjie*, *kopseerblom* en *kortkoppadda* is daar sprake van 'n naam vir diverse spesies of subspesies. Verder is daar byna net soveel volksname met omgangstaalsinonieme as wat daar volksname is waarvoor slegs Latynse sinonieme aangebied word. Die volgende lemmas wat as volksname gemerk is, kry bv. wel omgangstaalsinonieme:

kaalkousie (*kalkoentjie*); **kalkoentjie**⁵ (*kaalkousie*); **kameroep** (*Hot-tentotsbrood*); **kanonaalwyn** (*aanteelaalwyn*, *kraalaalwyn*); **karooaalwyn** (*ramenas*); **knopmelkbos** (*eierpol*, *langbeentjie*); **koedoelie** (*impalaliele*); **konsertinaboom** (*sosaties*, *bergplakkie*, *konsertina*, *konsertina*); **kortkoppadda** (*blaasoppadda*, *janblompadda*, *donderpadda*, *onweerspadda*)

terwyl die volgende slegs Latynse sinonieme kry:

kabietjie; **karkaai**; **klipnenta**; **klompiesaalwyn**; **knoppiesaalwyn**; **kokerbos**; **koldwerggeitjie**; **kolstertghieliemientjie**; **kommandomot**; **kompasplant**; **koningstapyt**; **koperblikslaertjie**; **kopseerblom**; **kraalmelkbos**

Hoewel metaforisering en polisemiese uitbreiding by talle "volksname" voorkom, is hierdie eienskappe ook aangetref by name wat nie as sodanig gemerk is nie, bv.:

kaiingwalvis; **kapaterby**; **katoenbek** (soort slang); **kermesbossie**; **kloptor**; **klossieheide**; **kniesteker** (soort plant); **knipmesmossel**; **knoppiesaalwyn**; **koekoeksblom**; **koljandorie** (soort vis); **komansvy**; **kooipister**; **koranaboegoe**; **koringaarsteekgras**; **koringvreter**; **kortkopslangskink** (soort geitjie); **krappvreter**; **kriebos**; **kroesbos**; **kuifbyter** (soort vis);

Dit is duidelik dat daar aandag geskenk sal moet word aan die praktiese implementering en uitbouing van die navorsing wat reeds oor wetenskaplike en

volkstaksonomieë gedoen is, bv. in die kognitiewe linguistiek (vgl. Du Plessis 1991). Waar kennis en insig t.o.v. hierdie onderskeid ontbreek, sou leksikografe dit ook kon oorweeg om plant- en diername wat nie duidelik tot die standaardtaal behoort nie op grond van die beskikbare data te merk as bv. (*gewestelik*) of (*ongewoon*). Sodoende sou gemotiveer kon word waarom die deskriptiewe definies by 'n bepaalde sinoniem geplaas is.

(b) Spesialisterme

Die opname van gepopulariseerde en semigepopulariseerde tegniese terme in standaardwoordeboeke kan nie sonder meer gekritiseer word nie. Dit is per slot van rekening die taak van die leksikograaf om met die sosiolinguistiese werklikheid tred te hou (vgl. Gouws 1993: 49-66); en dus ook met die "algemene vakkundige kultivering" van die deursneegebruiker. Die popularisering van o.m. natuurwetenskaplike terme, stokperdjierme, sportterme, sielkundeterme en opvoedkundeterme is gedurende die afgelope dekade aansienlik versnel deur gemeenskapsopvoedingsprogramme, populêr-wetenskaplike literatuur, gesinstydskrifte, die dagbladders, die radio en die televisie. Die deursneetaalgebruiker behoort vir algemene gebruik dus baat te vind by die opname van lemmas soos die volgende:

kalkulus (Wiskunde); kaskultuur; kontantgewas; konsentraatblok; kweekbodem (Landbou); klankgreep; kontaktaal (Taalkunde); konveksiewind (Weerkunde); kopborsstuk (Dierkunde); kortskoppie; kwartlyn (Rugby); kolkampie; kolgemiddelde (Krieket); koppelprogram (radio, TV)

'n Kernvraag is egter wanneer 'n etiket vereis word en wanneer nie. Onder K in VAW⁸ is vaktalekkette toegeken aan meer as 60 van die nuutopgenome lemmas. Die basis van toekenning is egter nie sonder meer duidelik nie. Onder hierdie 60 lemmas resorteer terme wat sterk as spesialisterme ervaar word, bv.:

katamnese (geneesk.); ketoon (chem.); klous (taalk.); komagmaties (geol.); kongal¹ (dierk.); koprosoïes (biol.); koronagraaf (sterrek.); kru-raal (dierk.)

maar ook terme wat na die resensent se mening al goed onderweg is na woordstatus:

keuselys (rek.wet); kombersisolasië (bouk.); kompensasiëprogram (opvoedk.); konkurrensieartikel (ekon.); konynkap (stoei); kopdoel (sokker); kopskrywer (joern.); koppelprogram (radio, TV); kopholte

(fis.); **kopwip** (gimn.); **kortvlerkig** (dierk.); **kulbal** (krieket)

Die hantering van die eerste groep terme hierbo laat verder die vraag ontstaan waarom soortgelyke lemmas soos die volgende ongeëtiketteerd opgeneem is:

kalkaneum; kampanologie; kantarel; kaoliniet; kassiteriet; kefalotoraks; kelaat; ketogeen; ketogenese; kibernetika; koagulans; kollenchiem; kongotomie; konkupissensie; konnaturaliteit; kontakdermatitis; kontra-alt; kontribusieorder; kopresipiteer; koprofiet; kortikoafferent; kostaal; kuberneer

Die antwoord is nie voor die hand liggend nie. Daar is trouens 'n aantal moontlike motiverings vir die oorvloedige opname van vakterme en die skynbaar inkonsekwente hantering daarvan. Eerstens sou dit weens die tempo waarteen tegniese terme die omgangstaal binnedring, nie vir die samesteller van 'n handwoordeboek verkeerd wees om wel tegniese terme op te neem nie, veral daardie terme wat ook in tekste vir algemene opvoeding en onderrig (ook sekondêre onderrig) gebruik word.

Etikettering is egter 'n groter probleem. Moet 'n term wat voorheen net in kommunikasie tussen vakspecialiste gebruik is, maar deur die media gepopulariseer is, nog van 'n vaktaaletiket voorsien word? (Vergelyk Landau 1984: 181.) Dan is daar nog die probleem dat 'n term wat bv. eens 'n streng chemiese betekenis gehad het, meteens ook 'n biologiese toepassing kan kry. In hierdie geval sou die etiket (chem.) vir die gebruiker misleidend kon wees. 'n Bepaalde term kan ook moontlik in verskeie vakgebiede toepassings hê en dan sou die aanbied van 'n etiket eerder verwarrend as verhelderend wees. Landau (1984: 181) maan dus:

"Although a label has the virtue of immediately placing the definition in its customary context, it has the defect of restricting it to that context even when it might be applied in the same sense to other contexts."

By die beoordeling van termhantering moet ook in gedagte gehou word dat etikette nie die enigste manier is om kontekstuele aanduidings te ekspliseer nie. In *VAW*⁸ word die gebruiksfêre dikwels in die definieus geïnkorporeer, bv. by *karbeelwerk* wat gedefinieer word as "Die maak, aanbring van karbele in *messelwerk*" (outeur se kursivering); en by *ketsstoot* wat gedefinieer word as "*Wegskramstoot in biljart*" (outeur se kursivering).

Ten spyte van die bogenoemde "versagterende omstandighede" skiet *VAW*⁸ steeds te kort deurdat die opname en bewerking van vakterme nie bevredigend in die *Gids vir die gebruiker* verduidelik word nie. Die outeurs volstaan met die volgende verduideliking, gevolg deur die lys van etikette wat gebruik word:

"By baie inskrywings word daar na die lemma 'n etiket in hakies gegee wat inligting bevat oor die terrein waarop of die (sosiale) omgewing waarin die betrokke woord of uitdrukking gebruik word."

4.3 Preskriptiewe normverplasing

4.3.1 Eksplisering van eksterne norme

Soos hierbo in paragraaf 3.3 gemeld is, is dit die taak van 'n handwoordeboek om as verlengstuk van erkende preskriptiewe taalbronne en taalinstitusies op te tree. Die gebruiker van Afrikaans moet dus inligting wat in reëlvorm in die AWS aangebied word, in toegepaste vorm 'n handwoordeboek kan terugvind.

In hierdie opsig is VAW⁸ sekerlik vir elke taalgebruiker, akademikus en taalpraktisyn 'n baie nuttige hulpmiddel. Soektogte word ook vergemaklik deurdat vorme met twee erkende spelwyses (wisselvorme) langs mekaar gelemmatiseer word, bv. koëksistensie, ko-eksistensie en ver, vër. Waar die spelling van die wisselvorm lemmatisering op 'n ander plek in die alfabet vereis, bv. kasino en casino, word die volgende prosedure gevolg: By die mees frekwent gebruikte vorm of die voorkeurvorm word die wisselvorme naasmekaar aangebied: kasino, casino; en by die minder gebruiklike vorm word na 'n =-teken dié wisselvorm gegee waarby die deskriptiewe definiens voorkom. Dit is verblydend dat die volgende vorme nou as lemmas onder K opgeneem is:

kollokwium; kasino; kornea; kreip; kouri; Korintiër; kosjeniel; kronies; Kupido

Wat die spelling van woorde met komplekse ortografiese vorme betref, bied VAW⁸ dikwels die antwoord. Aangesien ook talle eiename (veral plekname) opgeneem word, vind die woordeboekgebruiker nou die korrekte spelwyses van komplekse taalname en afgeleide eiename soos die volgende sonder moeite:

pro-Duits; anti-Semitisme; Middelenegels; Middelhoogduits; Middel-nederlands; Hiperafrikaans; Laaglatyn; Griekwa-Afrikaans.

Vir taalpraktisyns en taalgebruikers wat graag "korrek" wil skryf, is VAW⁸ inderdaad 'n baie nuttige hulpmiddel.

4.3.2 Sanksionering van interne norme

Gouws (1993: 51) merk tereg op dat standaardisering in Afrikaanse woordeboeke dikwels regstreeks verbind is met preskriptiwiteit en normatiwiteit. In

plaas daarvan om Standaardafrikaans in die wydste sin as norm te aanvaar, is 'n fiktiewe variëteit daarvan, te wete Superstandaardafrikaans, tot norm verhef. (Vgl. Webb en De Villiers 1985: 202.) Dit het o.a. daartoe gelei dat in woordeboeke dikwels net een uitspraakvorm, morfologiese fleksievorm en ortografiese vorm erken is; dat ongebruiklike Nederlandismes ongeëtiketteerd opgeneem is; en dat leenwoorde uit Engels óf onsigbaar gemaak is, óf as Anglismes geëtiketteer is.

In reaksie op die normatiewe benadering in grammatikas, skoolhandboeke en woordeboeke is daar in die Sosiolinguistiek-literatuur van die tagtigerjare reeds gemaak dat "ons norme vir Standaardafrikaans nie so rigied moet stel nie, en bv. moet aanvaar dat taalnorme op verskillende maniere gerealiseer kan word" (Webb en De Villiers 1985: 201). In wese kom sodanige uitsprake neer op erkenning en sanksionering van interne norme wat reeds vir 'n geruime tyd in die taalgemeenskap ervaar en aanvaar is.

Soos reeds genoem, het hierdie groter toegeeflikheid die eerste neerslag gevind in normatiewe taalbronne soos die hersiene uitgawe van die *AWS en Die Korrekte Woord*⁷. *VAW*⁸ het dié houdingsverandering duidelik ter harte geneem en in sy beleid weerspieël. Gouws (1993: 54) merk dus tereg op dat *VAW*⁸ "n grootskaalse verbetering op die ander handwoordeboeke (is)". Hy meld spesifiek dat heelwat meer Engelse leenwoorde opgeneem is sonder dat hulle per etiket gestigmatiseer is. Die volgende nuwe opnames onder K kan gemeld word:

kalkulus; kampanje; kaverne; kilt; kloon; klous; klien; kollokwium; kombuistee; kommoditeit; kommune; konkoksie; konsosiasie; kontra-indikasje; kontrepsie; konveksieoond; kopfoon; korporaatlid; kothuis; kouefront; kwilt

Wat verder verblydend is, is dat die samestellers in hulle opname gekonsentreer het op "moderne gebruikswoorde", soos op die agterplaat van die woordeboek vermeld. Deurdat ook 'n groot aantal lemmas opgeneem is wat tot die meer informele stylvlakke behoort, is aangetoon dat stelselmatig wegbeweeg word van die superstandaardtaalnorm. Die volgende nuwe en meer informele leksikale items is onder K opgeneem:

kaasbroodjie; kapoet; katogie; katvoet: (in die uitdrukking *katvoet loop*); **kens; kettie; kiertsregop; kleinkoppie:** (in die uitdrukking *kleinkoppie trek*); **klipponnosel; kommetjiekop; konfyttande:** (in die uitdrukking *jou konfyttande uittrek*); **konkoksie; konsertinaeroek; kookding; koop-en-loop; koop-en-loop-hoekie; koopkos; koopmal; korrelkoffie; kortknip; Kowsie; kreunsanger; krukkelys; kykweer**

Leksikografiese herstandaardisering mag egter nie so ver gevoer word dat leiding t.o.v. stilistiese gepastheid volkome in die slag bly nie. In *VAW*⁸ is die

volgende gevalle opgemerk waarby die gebrek aan geleidsleiding nie tot voordeel van die woordeboekgebruiker is nie:

- seblief en samblief kry presies dieselfde deskriptiewe definiese, nl. "Verkorting van asseblief". Samblief word egter nog nie deur die AWS erken nie en word weinig, indien ooit, in die taalgebruik van Standaardafrikaanssprekendes aangetref.
- naai 3. ("Geslagsgemeenskap hê") word geëtiketteer as (geselst.). Dié leksikale item verdien egter 'n gradering op die taboeskaal.
- Kaaskop¹ kry geen etiket om aan te toon dat dit stilisties ingeperk is nie, dit wil sê dat dit gewoonlik skertsend of neerhalend gebruik word nie.

5. Samevatting

5.1 Sterkpunte

Een van die belangrikste positiewe bydraes wat VAW⁸ as woordeboek van die negentigerjare lewer, is die verantwoording van belangrike ideologiese normverplasinge in die Afrikaanssprekende gemeenskap. In sowel die opname as die mikrostrukturele hantering van rassitiese en seksitiese lemmas het die samestellers sensitiwiteit en kundigheid aan die dag gelê.

'n Verdere pluspunt is dat VAW⁸ 'n redelik getroue weerspieëling gee van preskriptiewe normverplasinge gedurende die afgelope dekade — sowel op die terrein van eksterne normering (spel- en skryfwysereëls) as op die terrein van interne normering ('n meer gematigde houding jeens leenwoorde en informele standaardtaal).

Hoewel dit slegs implisiet in die artikel gemeld is, is daar duidelike blyke dat die samestellers van VAW⁸ kruisverwysings tussen mikro- en makrostrukturele inligting gekontroleer het. Leksikale betrekkings soos sinonimie, antonimie en hiponimie is sistematies weerspieël en wisselvorme is konsekwent hanteer.

Op 'n meer praktiese vlak kan gemeld word dat VAW⁸ opval as 'n goedontwerpte en netjies versorgde publikasie. Die herset van die woordeboek in 'n kleiner lettertype (die lemmas in 'n 7 pt.-grootte en die res van die artikel in 'n 6 pt.-grootte), die kleiner hangende inkeping en die duidelike homonimie- en poliseemnommers vergemaklik naslaanprosesse aansienlik. Verder verseker die dik kartonbuiteblaaie, versterkte rugkant en dunner ingevoerde papier dat die woordeboek maklik hanteerbaar en duursaam is.

5.2 Swakpunte

VAW⁸ se sterkste negatiewe eienskap is sy gebrekkige verantwoording van die linguistiese en metaleksikografiese ontwikkelinge van die afgelope dekade. Hierdie kritiek is nie net vanuit 'n akademiese vertrekpunt gemotiveer nie, maar ook vanuit 'n praktiese en kommersiële. Onder woordeboekkopers resorteer ook taalkundiges, taalpraktisyns, taalonderwysers en ander kundige gebruikers vir wie 'n verskeidenheid inligtingstipes belangrik is. Soos aangedui is, word veral grammatiese inligting dikwels ontoereikend en onsistematies aangebied. Verder sou gebruikers in die taalprofessies ook verkies dat terme wat in die metataal van die woordeboek ter benoeming van linguistiese kategorieë gebruik word, moet ooreenstem met die aanvaarde terme in die taalwetenskap en dat talige kategorieë afgegrens word volgens taalwetenskaplike maatstawwe.

'n Tweede negatiewe punt, wat by meer as een geleentheid ter sprake gekom het, is VAW⁸ se baie uitgebreide makrostruktuur. Die ensiklopediese makrostruktuur kan egter moontlik op tweërlei gronde gemotiveer word:

(a) Handwoordeboeke word tipies gekenmerk deur 'n uitgebreide makrostruktuur

Woordeboeke soos *HAT* en *NW* (en dus ook *VAW*) word volgens Gouws en Ponelis (1992: 36) dikwels beskou as standaard verklarende woordeboeke. Na hulle mening moet Afrikaanse handwoordeboeke eerder vergelyk word met die sogenaamde "college dictionaries". "College dictionaries" is gemik op die kommersiële mark en is sterker as "reference dictionaries" gerig op standaardisering en normering. Weens hulle ingesteldheid op die kommersiële mark, poog "college"-woordeboeke dikwels om soveel as moontlik lemmas op te neem, veral die mees "moderne gebruikswoorde" (vgl. Landau 1984: 227). VAW⁸ se opname van 'n groot aantal nuwe lemmas is in die lig hiervan tog begryplik.

(b) VAW⁸ vul 'n leemte in die Afrikaanse woordeboektipologie

'n Tweede moontlike motivering vir VAW se ensiklopediese makrostruktuur³ sou kon wees dat Afrikaans nog geen volwaardige standaard verklarende woordeboek het nie (vgl. Gouws en Ponelis 1992: 36-37) en dat sy omvattende verklarende woordeboek (die *WAT*) nog net tot by L voltooi is. Daar sou dus geargumenteer kon word dat VAW⁸ 'n leemte in die huidige Afrikaanse

³ Met "ensiklopediese makrostruktuur" word bedoel dat die betrokke woordeboek leksikale kategorieë soos eiename, volksname vir plante en diere, deursigtige komposita asook vakterme redelik uitgebreid opneem.

woordeboektipologie vul.

Dit is egter jammer dat die opname van bepaalde kategorieë leksikale items, bv. plekname, volksname vir plante en diere, en vakterme nie in die *Gids vir die Gebruiker* gemotiveer is nie.

5.3 Slotsom

VAW⁸ is duidelik 'n dekodeeringswoordeboek wat veral nuttig is vir die moedertaalspreker wat vinnig soekvrae beantwoord wil hê oor die institusionele status, algemene betekenis en ortografiese vorm van nuwe en ongewone woorde in Afrikaans. In dié opsig is dit inderdaad "n Woordeboek vir elke huis".

Verwysings

a) Vakkundige literatuur

- Bartsch, R. 1981. Kommunikatienormen en leksikale verandering. *TTT* 2: 83-101.
- Bartsch, R. 1982. The Concepts "Rule" and "Norm" in Linguistics. *Lingua* 58: 51-81.
- Benson, M. 1985. Collocations and Idioms in Dictionaries. Ilson, R. (Red.). 1985: 61-68.
- Beyleveld, A.A. en G.J. van Jaarsveld. 1991. Taalseksisme as 'n vorm van eensydige leksikografie. Hartevelt, P. (Red.). 1991: 1-19.
- Bibliograph (Red.). 1992. *Euralex Proceedings. Actas del VI Congreso Internacional*. Barcelona: Bibliograph.
- Botha, T.J.R. (Hoofred.). 1984. *Inleiding tot die Afrikaanse Taalkunde*. Pretoria: Academica.
- Botha, T.J.R. (Red.). 1989. *Leksikografie en leksikologie*. Pretoria: Serva.
- Botha, W.F. 1993. Aspekte van sintaktiese inligting in verklarende Afrikaanse woordeboeke. Hartevelt, P. (Red.). 1993: 1-12.
- Carstens, A. 1992. Kollokasies: vrye verbindings of lekseme? *S.A. Tydskrif vir Taalkunde* 10(1): 1-10.
- Combrink, J.G.H. 1984. Wat is 'n Anglisisme?. Botha, T.J.R. (Red.). 1984: 83-106.
- Combrink, Johan en Johan Spies. 1986. *Sakboek van regte Afrikaans (SARA)*. Kaapstad: Tafelberg.
- Cowie, A.P. 1981. The Treatment of Collocations and Idioms in learners' Dictionaries. *Applied Linguistics* 2(3): 223-235.
- De Stadler, L.G. 1991. Sintagmatiese leksikale betrekkinge in Afrikaans. Hartevelt, P. (Red.). 1991: 61-82.
- Du Plessis, J.C.M.D. 1991. Implikasies vir die leksikografie van die klassifikasie van plante en diere in die volkstaksonomie. Hartevelt, P. (Red.). 1991: 83-103.
- Geeraerts, D. en G. Janssens. 1982. *Wegwijs in woordenboeken*. Assen: Van Gorcum.
- Gouws, R.H. 1988. Die gebruik van etikette as leksikografiese hulpmiddel. *S.A. Tydskrif vir Taalkunde*. Geleentheidsuitgawe 6.
- Gouws, R.H. 1989. *Leksikografie*. Pretoria: Academica.

- Gouws, R.H. 1991. Toward a Lexicon-based Lexicography. *Dictionaries* 13: 75-90.
- Gouws, R.H. 1993. Normatiewe leiding in woordeboeke: 'n nuwe benadering. Hartevelde, P. (Red.). 1993: 49-66.
- Gouws, R.H. en F.A. Ponelis. 1992. Issues in the Development of Afrikaans Lexicography. *South African Journal of Linguistics*. Supplement 12.
- Grieshaber, N. en J.L. Venter. (Reds.). 1985. *Kongresreferate, Linguistevereniging van Suider-Afrika, 21ste Nasionale Kongres, Universiteit van Natal*. Pietermaritzburg: Linguistevereniging van Suider-Afrika.
- Grobler, H. 1983. Linguistic sexism: Considering 'masculinity' and 'femininity'. *Communique* 8(2): 60-75.
- Hartevelde, P. (Red.). 1991. *Lexikos*, (AFRILEX-reeks 1).
- Hartevelde, P. (Red.). 1992. *Lexikos* 2, (AFRILEX-reeks 2).
- Hartevelde, P. (Red.). 1993. *Lexikos* 3, (AFRILEX-reeks 3).
- Hauptfleisch, D.C. 1989. Taalseksisme en die woordeboek. Botha, T.J.R. (Red.). 1989: 121-128.
- Hauptfleisch, D.C. 1993. Racist Language in Society and in Dictionaries: A Pragmatic Perspective. Hartevelde, P. (Red.). 1993: 83-139.
- Hausmann, F.J. 1981. Wörterbücher und Wortschatzlernen. *Linguistik und Didaktik* 45/46: 81-78.
- Ilson, R. (Red.). 1985. *Dictionaries, Lexicography and Language Learning*. Oxford: Pergamon Press.
- Landau, S.I. 1984. *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lombard, F.J. 1991. Die aard en aanbieding van die leksikografiese definisie. Hartevelde, P. (Red.). 1991: 158-182.
- Lombard, F.J. 1992. Voorbeeldmateriaal in woordeboeke. Hartevelde, P. (Red.). 1992: 148-164.
- McLachlan, J. du T. 1993. Die nuwe AWS in die praktyk: 'n gebruikersoorsig na twee jaar. Hartevelde, P. (Red.). 1993: 152-166.
- Olivier, G. en A. Coetzee. (Reds.). 1994. *Nuwe perspektiewe op die geskiedenis van Afrikaans. Opgedra aan Edith H. Raidt*. Halfweghuis: Southern Boekuitgewers.
- Ponelis, Fritz. 1992. Standaardafrikaans in Oorgang. Webb, V.N. (Red.). 1992: 69-89.
- Stander, M. en A.G. Jenkinson. 1993. Geïnstansionaliseerde taal binne 'n nuwe bedeling. *S.A. Tydskrif vir Taalkunde* 11(1): 30-37.
- Swanepoel, P.H. 1992. Linguistic Motivation and its Lexicographical Application. *Bibliograph* (Red.). 1992: 291-314.
- Tomaszczyk, J. 1979. Dictionaries: Users and Uses. *Glottodidactica* 12: 103-119.
- Van der Merwe, H.J.J.M. en F.A. Ponelis. 1991. *Die korrekte woord*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Van Niekerk, A.E. 1992. Kollokasies: 'n Leksikografiese perspektief. Hartevelde, P. (Red.). 1992: 254-264.
- Van Rensburg, Christo. 1992. Die demokratisering van Afrikaans. Webb, V.N. (Red.). 1992: 181-197.
- Van Rensburg, Christo. 1994. Die ontstaan van Afrikaans in 'n intertaalkonteks. Olivier, G. en A. Coetzee (Reds.). 1994: 166-179.
- Webb, V.N. (Red.). 1992. *Afrikaans ná apartheid*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Webb, V.N. en A. de Villiers. 1985. Standaardafrikaans: Chomskities of Laboviaans? Grieshaber, N. en J.L. Venter (Reds.). 1985: 192-208.
- Zgusta, L. 1971. *Manual of Lexicography*. Den Haag: Mouton.

b) Woordeboeke

- De Villiers, M., J. Smuts, L.C. Eksteen en R.H. Gouws. 1987. *Nasionale Woordeboek*. Kaapstad: Nasou.
- Du Plessis, M. 1993. *Tweetalige Aanleerderswoordeboek / Bilingual Learner's Dictionary*. Kaapstad: Tafelberg.
- Kritzinger, M.S.B. en F.J. Labuschagne. 1980. *Verklarende Afrikaanse Woordeboek*⁷. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Labuschagne, F.J. en L.C. Eksteen. 1992. *Verklarende Afrikaanse Woordeboek*⁸. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Odendal, F.F., P.C. Schoonees, C.J. Swanepoel, S.J. du Toit en C.M. Booysen. 1981. *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*². Johannesburg: Perskor.
- Taalkommisie van die S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns. 1991. *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*⁸. Kaapstad: Tafelberg.
- Makins, M. (Red.). 1991. *Collins English Dictionary*³. Glasgow: Harper Collins Publishers.

Afkortings

AWS	AFRIKAANSE WOORDELYS EN SPELREËLS
BW	BASISWOORDEBOEK VAN AFRIKAANS
COLLINS	COLLINS ENGLISH DICTIONARY
HAT	HANDWOORDEBOEK VAN DIE AFRIKAANSE TAAL
NW	NASIONALE WOORDEBOEK
TAW	TWEETALIGE AANLEERDERSWOORDEBOEK
VAW ⁷	VERKLARENDE AFRIKAANSE WOORDEBOEK, sewende uitgawe
VAW ⁸	VERKLARENDE AFRIKAANSE WOORDEBOEK, agste uitgawe